

PEDAGOGIKA TURYSTYKI JAKO METODA W PROFILAKTYCE SZKOLNEJ

Sławomir Kania, lkania.slawomir@gmail.com
 Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu
 Ul. Niedziałkowskiego 18, 45-085 Opole

STRESZCZENIE

Pedagogika turystyki jest nowym rozwiązaniem wspomaganie rozwoju jednostki w budowaniu odporności na czynnik ryzyka. Metoda ta wpływa dodatnio na kompetencje społeczne, umiejętności społeczne oraz poczucie autonomii, umożliwia budowanie adekwatnej samooceny wychowanka oraz zmianę wewnętrznego systemu wartości. Pozwala jednocześnie zachować zasady współcześnie rozumianej profilaktyki, gdzie oprócz wspierania odporności jednostkowej, oddala się zmienne sprzyjające niepożądanym postawom.

Słowa kluczowe: profilaktyka społeczna, profilaktyka szkolna, pedagogika turystyki, pedagogika przeżyć, odporność jednostki

Pedagogy of tourism as a method in the prevention of school**ABSTRACT**

Pedagogy of tourism is a new solution to support the development of individuals in building resistance to pathologies conduct and a new method for use in the prevention of society. This method has a positive effect on social competence, social skills and a sense of autonomy, self-esteem allows you to build an adequate juvenile and change the internal value system. It also allows to maintain the principle of prevention understood today, where in addition to supporting the resistance unit moves away unwanted variables favorable attitude

Key words: social prevention, school prevention, pedagogy of tourism, pedagogy of experience

Współczesna rzeczywistość stwarza dla dzieci i młodzieży nowe zagrożenia i trudności w funkcjonowaniu. Ogromnym problemem staje się eskalacja zachowań ryzykownych, takich jak: uzależnienie od substancji psychoaktywnych, uzależnienia behawioralne, wzrost poziomu agresywności. Powodów tego można doszukać się w zniekształceniu środowisk wychowawczych. Naturalne oddziaływanie środowiska domowego zostało zaburzone poprzez rozpad więzi i negację życia rodzinnego, brak autorytetów oraz nasilenie patologii społecznych. Integracja rówieśnicza przechodzi znaczącą transformację; interakcje zachodzą w świecie wirtualnym, promowane są wartości konsumpcyjne i egoistyczne, tworząc nieprzystępne środowisko dla rozwoju prawidłowych więzi koleżeńskich. Istotnym zjawiskiem wpływającym na jakość środowiska rówieśniczego jest patologiczne korzystanie z dobrodziejstw rozwoju technologii informatycznej. Dziś już mamy powszechny dostęp do Internetu, porozumiewamy się za pomocą portali społecznościowych, a aplikacje na smartfonach wyszukują nam chętnych do rozmów i spotkań. Sieć internetowa jest nieograniczonym źródłem informacji; jesteśmy wręcz przeciążeni wiadomościami, a współczesna szkoła, by się dostosować, zmienia swoje oblicze kształcąc umiejętności korzystania z informacji, odchodząc od archaicznego modelu nauczania umożliwiającego tylko zdobywanie wiedzy. Wraz z metamorfozą i eskalacją niekorzystnych zjawisk współczesna szkoła staje się również miejscem walki z zachowaniami dewiacyjnymi dzieci i młodzieży.

PROFILAKTYKA SPOŁECZNA – DEFINICJE, PODZIAŁ, KRYTERIA

Według Lesława Pytki najlepszym sposobem przeciwstawienia się niepożądanym zachowaniom, są czynności profilaktyczne o charakterze uprzedzającym, eliminujące możliwość utrwalenia zaburzeń¹. Zapobieganie jest najbardziej etycznym i racjonalnie uzasadnionym sposobem przeciwdziałania patologiom społecznym. Celem wszelkich działań społeczeństwa jest przede wszystkim wyeliminowanie zagrożeń sprzyjających powstaniu zaburzeń. Bilans zysków i strat jest dużo korzystniejszy niż resocjalizacja i reparacja stanu zakłóconego². Prewencja stanu zagrożenia ładu i ciągłości norm społecznych jest więc korzystnym działaniem od strony społecznej, etycznej oraz ekonomicznej.

1 L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2005, s. 99.

2 W. Szczepiński, *Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej i profilaktyki*, Warszawa 2003, s. 210.

Profilaktyka jest bardzo szerokim pojęciem. W celu właściwego rozumienia zagadnienia, właściwe jest odwołanie się do literatury przedmiotu. Jak podaje *Słownik pedagogiczny*, jest to specjalistyczne postępowanie „w celu zapobiegania stanom zagrożenia zdrowotnego, kulturowego, moralnego i społecznego jednostki”³. Profilaktyka jest dziedziną, która zajmuje szczególne miejsce w medycynie, pedagogice i psychologii⁴, znajduje także zastosowanie w prewencji kryminologicznej oraz socjologii. Działanie profilaktyczne rozumiane jest w dwojaki sposób. Z jednej strony jako pewnego rodzaju pomoc w likwidowaniu czynników szkodliwych lub też umożliwienie jak najlepszego rozwoju człowieka poprzez stworzenie odpowiednich warunków⁵. Z punktu widzenia dyscypliny naukowej jaką jest pedagogika, najpełniej istotę działania profilaktycznego oddają słowa Geralda Edwards’a: „działania profilaktyczne to te, które stwarzają człowiekowi okazję do aktywnego uczestnictwa w gromadzeniu doświadczeń powodujących wzrost jego zdolności do radzenia sobie w potencjalnie trudnych sytuacjach życiowych”⁶. Profilaktyka w tym rozumieniu jest działaniem ofensywnym, wyprzedzającym zdarzenia problemowe, niosące za sobą możliwość negatywnego oddziaływania na jednostkę. Stwarza sytuację treningu pożądanych umiejętności społecznych, aranżując sytuacje wychowawcze oraz wykorzystując zdarzenia nieplanowane, wyodrębniając rzeczy istotne z psychologicznego i pedagogicznego punktu widzenia.

Każde działanie musi mieć określony cel; w przypadku działań profilaktycznych podstawowymi celami są:

- „edukacja o zjawiskach objętych programem profilaktycznym,
- kształtowanie społecznie akceptowanych wzorców zachowań,
- kształtowanie świadomych wzorców konsumpcyjnych,
- zwiększenie możliwości do podejmowania konstruktywnych decyzji,
- podnoszenie zdolności do przeciwstawienia się czynnikom ryzyka,
- usuwanie lub ograniczanie zagrożeń wpływających na rozwój zachowań niekorzystnych w społeczeństwie”⁷.

Profilaktyka społeczna wiąże się z działaniami w dwóch sferach:

- makroprofilaktyki,
- mikroprofilaktyki.

Makroprofilaktyka jest zespołem działań ściśle związanych z polityką społeczną, a w szczególności z regulacjami prawnymi zmierzającymi do rozwiązywania kryzysów ekonomiczno-społecznych w społeczeństwie. Mikroprofilaktyka dotyczy zespołu działań w sferze kontroli społecznej i psychicznej oraz zdrowia fizycznego. Kontrola społeczna związana jest z działaniem instytucjonalnym placówek opiekuńczych i wychowawczych. Kontrola psychiczna rozumiana jest jako formowanie właściwych postaw jednostki, natomiast działania na rzecz zdrowia somatycznego związane są z wykrywaniem i leczeniem nieprawidłowości rozwojowych⁸. Uogólniając, mikroprofilaktyka dotyczy działań związanych z placówką wychowawczą, jaką jest szkoła, i jej najbliższym środowiskiem. Natomiast makroprofilaktyka jest działaniem nadrzędnym obejmującym jednostki terytorialne, takie jak województwa, czy powiaty.

Innym kryterium podziału działań profilaktycznych jest obszar funkcjonowania jednostek względem stopnia nasycenia czynników ryzyka. Kryterium takie pozwala precyzyjnie określić jakie czynności prewencyjne powinny być wdrożone⁹.

Pierwszy poziom profilaktyki określane mianem profilaktyki pierwszorzędowej, dotyczy grup będących w strefie niskiego ryzyka. Same działania nie są skonkretyzowane, swoim wpływem obejmują najszerszy obszar i dotyczą promocji zdrowego trybu życia. Kolejnym poziomem jest profilaktyka drugorzędowa, w której działania skierowane są do grup podwyższonego ryzyka. Czynności te mają charakter poradnictwa i socjoterapii, której celem jest ograniczenie dysfunkcji. Ostatnim poziomem jest profilaktyka trzeciorzędowa, adresowana do grup wysokiego ryzyka. Przybiera ona formy terapii zaburzeń zachowania oraz resocjalizacji, pozwalającej na powrót do bezkonfliktowego funkcjonowania w społeczeństwie¹⁰.

W praktyce pedagogicznej stosowany jest również inny podział, dzielący profilaktykę społeczną na: uniwersalną, selektywną i wskazującą. Uniwersalna profilaktyka obejmuje swoim zakresem grupę dzieci i młodzieży, nie uwzględnia-

3 C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 144.

4 Tamże, s. 144.

5 P. Piotrkowski, K. Zajączkowski, *Profilaktyka w gimnazjum, Projektowanie, realizacja i ewaluacja programów*, Kraków 2003, s. 45.

6 G. Edwards, [cyt. za:] M. Hanulewicz, *Profilaktyka czy wychowanie?*, [w:] M. Hanulewicz, D. Widlak (red.), *Profilaktyka społeczna w środowisku otwartym, Konteksty krajowe i zagraniczne*, Opole 2007, s. 92.

7 P. Piotrkowski, K. Zajączkowski, dz. cyt., s. 45-46.

8 L. Pytka, dz. cyt., s. 90-92.

9 M. Michel, *Profilaktyka w środowisku lokalnym*, [w:] B. Urban (red.), *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja młodzieży*, Mysłówice 2004, s. 285.

10 M. Michel, dz. cyt., s. 285-286.

jąc poziomu nasycenia czynników ryzyka. Zadaniem profilaktyki uniwersalnej jest niwelowanie i redukcja okoliczności sprzyjających zaburzeniom zachowania. Profilaktyka selektywna natomiast skierowana jest do jednostek znajdujących się w środowisku z ponad przeciętnym stężeniem czynników ryzyka. Wstępne oznaki dysfunkcyjności postaw i zachowań są obszarem działalności profilaktycznej określanej mianem profilaktyki wskazującej¹¹. Podział ten wyłącza z oddziaływań profilaktycznych terapię i resocjalizację, co znacznie ogranicza działania pedagoga, ukierunkowując je wyłącznie na uprzedzanie zaburzeń zachowania.

SFERY ODDZIAŁYWAŃ W PROFILAKTYCE SZKOLNEJ

Szukając przyczyn zachowań dewiacyjnych niemożliwe jest jednoznaczne określenie genezy bez podkreślenia wieloczynnikowego charakteru zaburzeń zachowania¹² oraz bez odwołania się do indywidualnej biografii jednostki. W toku wieloletnich badań została jednak określona grupa czynników sprzyjających powstawaniu zachowań antyspołecznych. Kategorie te zawierają opis cech, sytuacji i warunków określanych mianem czynników ryzyka, które mogą być związane z sytuacją rodzinną, sytuacją szkolną, rówieśnikami oraz osobowością:

- „czynniki ryzyka związane z sytuacją szkolną: niepowodzenia szkolne, znikome uczestnictwo w życiu szkolnym, słabe umiejętności dydaktyczne i wychowawcze grona pedagogicznego, wysoki poziom lęku i agresji, zwyczaj wypierania problemów z uczniami poza rejon działalności szkoły,
- czynniki ryzyka związane z grupą rówieśniczą: negatywna presja rówieśnicza, obecność lub bliskie kontakty z grupą negującą obowiązujące normy i przejawiające zachowania dysfunkcyjne,
- czynniki ryzyka związane z rodziną: konflikty rodzinne, wysoki stres rodzinny, nieprawidłowa dyscyplina wychowawcza, rodzice przejawiający zachowania dysfunkcyjne oraz obecność ich w historii rodziny,
- czynniki ryzyka związane z jednostką: buntowniczność, wczesna inicjacja oraz akceptacja zachowań dysfunkcyjnych, negatywne relacje z dorosłymi, impulsywność, zaniżona samoocena, trudności z motywacją do działania, niepowodzenia szkolne, silne poczucie zewnętrznej kontroli, negacja religii i powszechnie obowiązujących wartości, skłonności do poszukiwania wrażeń, przejawy gniewu i agresji nieadekwatne do sytuacji,
- czynniki ryzyka związane z lokalną społecznością: dostępność środków odurzających, gwałtowne zmiany środowiskowe, niskie zaangażowanie w życie sąsiedzkie, postawy społeczne nie negujące zachowań dysfunkcyjnych, dezorganizacja lokalnej społeczności.
- czynniki ryzyka związane z szerokim społeczeństwem: zubożenie społeczeństwa, dyskryminacja, bezrobocie, niekorzystne wpływy medialne”¹³.

Wszelkie działania profilaktyczne uwzględniać powinny płaszczyznę czynników chroniących oraz wcześniej już przedstawionych czynników ryzyka. Wskazane jest, by interwencja profilaktyczna miała na celu wzmocnienie zmiennych, które zabezpieczają jednostkę przed niepożądanymi zachowaniami. Tym samym pożądana jest minimalizacja tych elementów środowiska, które przyczyniają się do powstania zagrożenia dla prawidłowego rozwoju nastolatka i pojawienia się zachowań dysfunkcyjnych¹⁴. Cechy chroniące możemy uporządkować według sfer funkcjonowania jednostki w społeczeństwie i zaliczyć należy do nich:

- „czynniki chroniące związane z samą jednostką: działalność prospołeczna, akceptacja własnej osoby, dezaprobaty w stosunku do zachowań dysfunkcyjnych, pozytywne relacje z dorosłymi, praktyka religijna, wysoki poziom aspiracji i samooceny,
- czynniki chroniące powiązane z grupą rówieśniczą: pozytywna presja rówieśnicza, obecność w grupie o charakterze pozytywnym,
- czynniki chroniące powiązane z rodziną: prawidłowa kontrola rodzicielska, bliskie relacje rodzinne, poczucie zaufania w rodzinie, wysokie oczekiwania i zaangażowanie rodziców w życie dziecka,
- czynniki chroniące powiązane ze szkołą: stwarzanie możliwości zaangażowania się w życie szkoły, nagradzanie i promowanie działalności prospołecznej oraz osiągnięć, więzi z nauczycielami,
- czynniki chroniące związane z lokalną społecznością: niska dostępność środków narkotyzujących, wysoka

11 A. Borucka, K. Okulicz-Kozaryn, *Program wzmocnienia rodziny. Profilaktyka uniwersalna, selektywna czy wskazująca*, [w:] M. Deptuła (red.), *Profilaktyka w grupach ryzyka, Cz. 2 Działania*, Warszawa 2010, s. 8.

12 J. Siemonow, *Niedostosowanie społeczne nieletnich: działania zamiast efektywności*, Warszawa 2011, s. 84-85.

13 A. Ilendo-Milewska, *Dysfunkcyjność uczniów gimnazjalnych*, Warszawa 2009, s. 30-31.

14 J. Szymańska, *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, Warszawa 2012, s. 19.

- świadomość i zaangażowanie społeczne, kontrola społeczna na szczeblu lokalnym,
- czynniki chroniące związane z szerokim społeczeństwem: brak akceptacji do zachowań sprzecznych z normami społecznymi i prawnymi, niska dostępność środków odurzających, świadomość kreatorów środków przekazu masowego o wpływie na społeczeństwo¹⁵.

Ważna, z prewencyjnego punktu widzenia, jest swoista odporność jednostki na bodźce oddziałujące dodatnio na zachowania dewiacyjne. Cechy takie nabywane są w wyniku wzmacniania pożądanych postaw przez środowiska wychowawcze i pozwalają samej jednostce oddalić ryzyko uciekania się do patologicznych zachowań jako rozwiązań oraz niwelować czynniki oddziałujące negatywnie. Do elementarnych cech świadczących o odporności na tendencje do przejawiania zachowań niepożądanych należą:

- „kompetencje społeczne,
- umiejętności konstruktywnego rozwiązywania problemów,
- autonomia,
- religijność,
- poczucie sensu życia¹⁶.

Profilaktyka w szkole silnie związana jest ze szkolnymi programami wychowawczymi. Polskie ustawodawstwo nakazuje prowadzenie działań profilaktycznych w toku całego kształcenia¹⁷. Z obowiązku, jaki nadaje polskie prawo, w placówkach oświatowych opracowuje się programy profilaktyczne, pozwalające zaplanować działania zapobiegawcze. Zbigniew B. Gaś zdefiniował szkolny program profilaktyczny jako „projekt systemowych rozwiązań profilaktycznych w środowisku szkolnym, uzupełniających działania wychowawcze¹⁸”. Szkolne programy profilaktyczne są wpisane w szkolny proces wychowawczy, stając się jego nieodzowną częścią.

Uwzględnienie działań profilaktycznych w podstawowych zadaniach placówek oświatowych pokazuje, jak istotne są to zabiegi. Właściwie przeprowadzone oddziaływania prewencyjne, na podstawie zdiagnozowanych w danym środowisku czynników ryzyka, pozwalają zmniejszyć prawdopodobieństwo nieprawidłowości w zachowaniu. Uwzględniając grupy ryzyka, pozwalają na zmianę niepożądanych zachowań oraz umożliwiają likwidację już utrwalonych. Profilaktyka w szkole musi poszukiwać nowych rozwiązań metodycznych, gdyż zwyczajna „edukacja o zagrożeniach”, w dobie nadmiaru informacji, nie może być skuteczna, bo jest wypierana przez niemal nieograniczone źródło danych – Internet.

PEDAGOGIKA TURYSTYKI A PROFILAKTYKA SPOŁECZNA

Pedagogika turystyki jest wartościowym rozwiązaniem dla wspomagania rozwoju jednostki w budowaniu odporności na patologię zachowań oraz nową metodą do wykorzystania w ramach profilaktyki szkolnej. Pozwala ona „na rozwój człowieka przez odkrywanie i przeżywanie przezeń wartości turystyki i zobowiązuje do działań umożliwiających i stymulujących ten rozwój¹⁹”. Jest to spojrzenie, które za nadrzędne przedstawia wychowawczą rolę turystyki, wartości turystyki samej w sobie, jak również wychowania do turystyki jako działalności ludzkiej. Koncepcja ta pozwala na praktyczną adaptację skutków oddziaływań aktywności turystycznej wobec potrzeb kształcenia pożądanych cech jednostkowych przez wychowawcę przedstawionego jako przewodnika. W literaturze przedmiotu funkcjonalność pedagogiczna turystyki w podejściu naukowym, pełni trzy funkcje:

- funkcja scjentyczna, która prezentowana jest jako źródło samej idei i ideału wychowawczego, jak również jako podłoże wszelkich rozważań terminologicznych i teoretycznych, metodologicznych oraz narzędziowych,
- funkcja edukacyjna skupia się na gotowości do tworzenia innowacyjnych rozwiązań dydaktycznych w kontekście wspierania edukacji przez turystykę, czy też turystyki jako samej formy kształcenia,
- funkcja transmisyjna, pośrednio związana jest z potrzebami jednostkowymi i społecznym, jako środek do urzeczywistnienia w środowisku społecznym rozwojowych prądów ideowych poprzez działalność turystyczną²⁰.

Pedagogika turystyki w sensie jednostkowym odgrywa znaczącą rolę, gdyż oddziałuje na proces tworzenia się tożsamości. Aktywność podróźnicza oddziałuje na kreowanie tożsamości dychotomicznie: aktywizując w kierunku kultury

15 Z. B. Gaś, *Profilaktyka w szkole*, Warszawa 2006, s. 33-35.

16 S. Sliwa, *Rola diagnozy pozytywnej w profilaktyce selektywnej i wskazującej wobec uczniów zagrożonych wykluczeniem społecznym*, [w:] A. Szecówka, B. Ogonowski (red.), *Profilaktyka zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży*, Wrocław 2013, s. 19.

17 P. Piotrkowski, K. Zajączkowski, dz. cyt., s. 48-49.

18 Z. B. Gaś, dz. cyt., s. 58.

19 A. Matuszyk, *Pedagogika turystyki*, [w:] R. Winiarski (red.), *Turystyka w naukach humanistycznych*, Warszawa 2008, s. 90.

20 Tamże, s. 94.

narodowocentrycznej lub europocentrycznej. Kultura narodowocentryczna skoncentrowana jest na wykazaniu jako najważniejszych wartości: rodzinnych, regionalnych, narodowo-etnicznych oraz związanych z pojęciem państwa. Silnie skorelowana jest z poczuciem patriotyzmu i obywatelskiej postawy. Kultura europocentryczna ściśle powiązana jest z tworzeniem tożsamości globalnej, gdzie globalizacja jest stanem pożądanym. Wrastanie w koncepcję globalizmu sprzyja internalizacji wartości ponadnarodowych i nie różnicujących etnicznie²¹. Koncepcja stawiająca w centrum własne poczucie przywiązania do państwa, czy grupy etnicznej buduje również obraz świata „obcych”²², w skrajnej formie może przyczyniać się do zachowań o charakterze nietolerancji. Wychowanie do kultury ponadnarodowej wiąże się z wychowaniem w wartościach globalnych (komercjalizm, kapitalizm, populizm)²³, często o charakterze tolerancji. Prowadzić to może, w swej skrajnej formie, do społecznej akceptacji zachowań „nadtolerancji”, patologii społecznych oraz zaburzeń psychologicznych²⁴. Obie koncepcje stoją na przeciwstawnych biegunach kontinuum oddziaływania pedagogiki turystyki i wzajemnie się wykluczają. Właściwe wydaje się przedstawianie tych dwóch kultur, jako formy konfrontacji idei wychowawczych, zależnej od różnych czynników, w tym polityki i wpływu środowiska, jak również przewodnika, wychowawcy-inicjatora. Pedagog, zależnie od celu działań, stosować będzie odmienne formy oddziaływań wychowawczych. Kierując się wartościami patriotycznymi ukazywać je będzie wykorzystując edukację regionalną (poprzez turystykę regionu, poznawanie geograficzne, przyrodnicze, historyczne, językowe itp.), a następnie ogólnonarodową, przykładowo w myśl eurocentryzmu podróżować będzie do miejsc związanych ze wspólnotą europejską, rzadko sięgając po dorobek kulturalny własnego kraju.

PEDAGOGIKA TURYSTYKI W KONTEKŚCIE METOD WYKORZYSTUJĄCYCH ODDZIAŁYWANIE ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO NA WYCHOWANKA

Na wstępie rozważań nad przydatnością pedagogiki turystyki w profilaktyce szkolnej, istotne jest wytłumaczenie samego terminu pedagogiki przeżyć. Sens tej metody najgłębiej oddają słowa Wernera Michla: „Pedagogika przeżyć jest metodą zorientowaną na działanie, które poprzez charakterystyczny proces uczenia się, kiedy młodzi ludzie postawieni są wobec wyzwań fizycznych, psychicznych i społecznych, chce wspierać ich rozwój osobowości i uzdalniać, aby z odpowiedzialnością kształtowali swoje środowisko życiowe”²⁵. Pedagogika przeżyć cechuje się urzeczywistnieniem swoich zadań na otwartej przestrzeni – nieograniczonej budynkiem szkoły, zadaszeniem, w kontakcie ze świeżym powietrzem. Niejednokrotnie korzysta z dobrodziejstw środowiska naturalnego, jako obszaru wychowawczego. Jej elementarnym składnikiem jest rozwijanie i pogłębianie aktywności fizycznej, w formie mieszanej sportów (w tym ekstremalnych) z wysiłkiem i rekreacją turystyczną. Podstawowym założeniem jest stawianie wyzwań, które wychowanek musi podjąć i uzyskać stan szczytowych emocji i doświadczeń, po to, by mogły one zostać wykorzystane do wykształcenia pożądanых postaw w przyszłości. Metoda ta wykorzystuje różne techniki, które mają pogłębić możliwości kształcenia za pomocą natury, jak również technik, które mają za zadanie usprawnienie kreatywnego rozwiązywania problemów, zadań organizacyjnych. Pedagogika przeżyć wykorzystuje współdziałanie i oddziaływanie grup rówieśniczych, uczęszczających na zajęcia, stając się istotnym czynnikiem wywołującym zmiany. Za cel bierze sobie refleksje nad doświadczeniami, wyciągnięcie wniosków i utrwalanie postaw poprzez transfer do rzeczywistego funkcjonowania wychowanka w szkole czy grupie rówieśniczej²⁶. Pedagogika przeżyć staje się łącznikiem między nietypowymi doświadczeniami odróżniającymi się znacząco od tych, które dostarczane są w standardowym środowisku wychowawczym, jakim jest szkoła. W sposób kontrolowany przez wychowawcę, pozwala na chwilowe zaburzenie równowagi emocjonalnej, stając się impulsem do nabywania pozytywnych cech stałych, budując odporność na chęć ucieczki w zachowania dewiacyjne. Zachowuje ciągłość między pożądanymi stanami rozwiązywania trudności w sytuacjach zaplanowanych, a rozwiązywaniem problemów w sytuacjach życiowych. Stwarza możliwości nabycia poprzez kontakt z przyrodą i rówieśnikami, umiejętności rozwiązywania problemów oraz kompetencji społecznych, umożliwiających bezkonfliktowe zaspokajanie potrzeb w społeczeństwie²⁷.

21 Tamże, s. 99-100.

22 W. Lesiuk, A. Paroń, *Regionalne zróżnicowanie etniczno - narodowościowe i tożsamościowe a globalizacja*, [w:] Z. M. Nowak (red.), *Wymiary globalizacji. Aspekty polityczno - kulturowe*, Opole 2002, s. 338-339.

23 S. Nicieja, *Spoleczne i kulturowe koszty globalizacji na przykładzie Wielkiej Brytanii pod rządami Margaret Thatcher*, [w:] Z. M. Nowak (red.), *Wymiary globalizacji. Aspekty polityczno - kulturowe*, Opole 2002, s. 338-339.

s. 366-369.

24 S. Kowal, *Wartości wspólnoty*, [w:] M. Nowicka-Kozioł (red.), *Człowiek – Wartości – Pedagogika*, Kraków 2007, s. 58-61.

25 W. Michl, *Pedagogika przeżyć*, Kraków 2011, s. 13-14.

26 Tamże, s. 14.

27 Tamże, s. 12-14.

Pedagogika przeżyć zblizona jest do pedagogiki przygody oraz *outdoor education*, jednak jako metody odróżniają się w swych celach oraz stosowanych technikach. *Outdoor education* szczególnie rozpowszechniona w Stanach Zjednoczonych, działa głównie z wykorzystaniem gier terenowych, na zasadzie wspólnego i konstruktywnego rozwiązywania problemów²⁸. Natomiast pedagogika przygody, nastawiona jest na doświadczenie specyficznych i niecodziennych przeżyć, takich jak wyprawy żeglarskie, zajęcia o charakterze *stricte* wojskowym, czy nawiązujących do historii, jak bractwa rycerskie. „Dopiero wtedy mówimy o pedagogice przeżyć, gdy trwale próbuje się uczynić przeżycia pedagogiczne przydatnymi za pomocą refleksji i transferu. Wspinaczka, pływanie na pontonach, są sportami związanymi z naturą, które dostarczają wiele radości i doznań. Pozostają one jednak tylko formą spędzania wolnego czasu, jeśli wykonywane są wyłącznie dla samego wypoczynku”²⁹.

Pedagogika przeżyć opiera się na *Experiential Learning Theory*. Autorem tej teorii jest Kurt Hahn – pionier organizowanych wypraw na żaglowcach zwanych *Outward Bound*. Kursy organizowane przez niego w Walii, zapoczątkowały współczesne rozumienie edukacji przygodą. Zakładał on, iż jednostka będzie się prawidłowo rozwijać w niezaburzonym środowisku (a za takie uważał obóz żeglarski), co jest równoznaczne z większym naciskiem na uczciwość i współpracę w grupie, niż na konkurowanie między sobą w żałodzie. Według jego założeń niezbędne do przyjmowania pożądanych postaw jest nauczanie metodą empiryczną. Podczas wypraw wychowankowie byli poddawani takim doświadczeniom na morzu, które przygotowywać miały do sprawniejszego niż dotychczas rozwiązywania problemowych sytuacji rzeczywistych³⁰. Teoretyczne założenia opierają się również na dorobku psychologii, a mianowicie dokonaniach rosyjskiej psycholog, która odkryła efekt, nazwany od jej nazwiska, efektem Zeigarnik. Badania wykazały zależność między niedokończonymi czynnościami, a zdolnością do zapamiętywania treści postaw i wrażeń. Wewnętrzne napięcie, które powstaje wraz z niedokończonym zadaniem jest porównywalne z poziomem poruszenia emocjonalnego wobec przeżycia powstałego podczas kontaktu z naturą czy wyzwań sportowych³¹. Przeżycie powstałe podczas wypraw sprzyja utrwalaniu wypracowanych podczas turystycznych wypraw postaw prospołecznych, zwiększa zdolność do zapamiętywania zastosowanych rozwiązań i dodatnio wpływa na kompetencje społeczne uczestników.

Metodyka pedagogiki przeżyć odwołuje się do różnych form działalności bezpośrednio związanej z kontaktem z przyrodą, dorobkiem kulturowym i związana jest z różnymi rodzajami turystyki. Wnioskować więc można, że te dwie metody – pedagogika przeżyć i pedagogika turystyki – z punktu widzenia profilaktyki, są nierozłączne. Pedagogika turystyki w kontekście profilaktyki szkolnej nie zmodyfikuje na stałe zachowań bez wywołania „pobudzenia” wychowanka oraz refleksji wobec własnych czynów, natomiast pedagogika przeżyć bez aktywności turystycznej stałaby się metodą znacznie uszczuploną i o mniejszej atrakcyjności dla wychowanków. Na potrzeby pedagogiki przeżyć, pozbawionej elementu turystyki, wykorzystywane mogą być parki linowe. Jest to technika o podobnym działaniu co wspinaczka, lecz nie wymaga przemieszczania się w rejonu górskie. Dodatkowo, wprowadzane elementy gier drużynowych, wspomagają rozbudowywanie komunikacji interpersonalnej oraz cech lidera rówieśniczego. Ćwiczenia w parkach linowych są tak konstruowane by jednostki o silnych cechach przywódczych nie zagłębiały pomysłów na rozwiązanie problemu proponowanych przez pozostałych uczestników³². W kontekście pedagogiki turystyki – zarówno turystyka aktywna jak i kwalifikowana (wymagająca przygotowania) jest, zdaniem Tomasza Wasyliszyna, najodpowiedniejszą formą aktywności podróżniczej, nadającą się do przeciwdziałania uzależnieniom. Znaczenie wpływa na dobrostan psychiczny i fizyczny uczestników wypraw, oferując i ucząc jednocześnie kreatywnie zarządzać czasem wolnym oraz dostarczając możliwości rozwoju oraz współdziałania w grupie³³. Dobrym przykładem jest również wykorzystanie turystyki z elementami *survivalu*. Zachodzić może jednak obawa przed znacznymi wymaganiami jakie stawia ta forma aktywności, przynosząc więcej szkód niż zysków wychowankowi. Warto jednak przy wykorzystaniu tej metody pamiętać, iż: „Wyprawy o charakterze szkół przetrwania są odpowiednie dla każdego wychowanka. Słabsi dowartościowują się i mają okazje do udowodnienia swojej »męskości«, podobnie silniejsi temperują swoje zapęły do dominacji. Wszelkie trudności, czy też polecane zadania do wykonania pojawiające się na szlaku, często wymuszają współpracę. Wspólne rozwiązywanie zadań przyczynia się

28 Tamże, s. 39.

29 Tamże, s. 13.

30 C. Cavert, *Adventure Education: A Historical and Theoretical Perspective of Challenge Course Education*, http://www.fundoing.com/uploads/1/2/4/4/12445824/adventureedhistoricalperspective_cavert.pdf, 13.12.2013, s. 13-15.

31 A. Zeigarnik, *Podstawy psychologii klinicznej*, Warszawa 1983, s. 120-123.

32 A. Leśny, *Parki linowe w edukacji*, <http://www.naukaprzygoda.edu.pl/czytelnia/parki-linowe-w-edukacji/>, 13.12.2013.

33 T. Wasyliszyn, *Aktywność turystyczna przed działaniami w profilaktyce uzależnień*, [w:] D. Widelak, M. Hanulewicz (red.), *Profilaktyka rówieśnicza w środowisku otwartym, Konteksty krajowe i zagraniczne*, Opole 2007, s. 228-230.

do powstania siatki silnych więzi koleżeńskich wewnątrz grupy rówieśniczej, jak również więzi z wychowawcą. Sytuacje takie wzbudzają świadomość jednostki o jej zależności od »spójności działania« grupy, co siłą rzeczy przyczynia się do współpracy z towarzyszami wyprawy. Wzmoczona aktywność i często skrajny wysiłek fizyczny, przynoszą już korzyści w postaci rezygnacji z używek, takich jak: alkohol, czy papierosy³⁴.

Badania ilościowe prowadzone na wychowankach zakładów poprawczych, wobec których stosowano turystykę survivalową wykazały także, iż wykorzystanie jej wpływa znacząco na:

- zmniejszanie ryzyka wystąpienia recydywy wykroczeń i przestępstw aż siedmiokrotnie,
- obniżenie chęci do ucieczki – tylko 0,4% podopiecznych popełniło to wykroczenie,
- niwelowanie tendencji do niebezpiecznych wystąpień i buntów poprzez zacieśnianie więzi między grupą a wychowawcami,
- rozbudowanie kontaktów z otoczeniem, co zmniejsza negatywne skutki izolacji w zakładzie poprawczym³⁵.

Innym pomysłem jest wykorzystanie sportów ekstremalnych, z czego najczęstsze zastosowanie ma wspinaczka skalkowa. Organizowane są w ramach tej idei obozy dla dzieci z obszarów zagrożonych, które stają się efektywnym środowiskiem wychowawczym, wykorzystującym element ryzyka i przygody. „Uczą zaufania, odpowiedzialności i współpracy; pozwalają spróbować swoich sił w zmaganiach z naturą. Niewątpliwą zaletą takich zajęć jest to, że mogą z nich czerpać wszyscy bez względu na wiek, płeć lub pochodzenie społeczne. Uczestnicy obozów udowadniają, że każdy jest w stanie samodzielnie rozwiązywać swoje problemy, podejmować niezależne decyzje i samodzielnie kształtować swoje życie. Sport jest też okazją do wyjścia z izolacji, spotkania z ludźmi, zawarcia nowych znajomości; pozwala poczuć, że »wszyscy jesteśmy tacy sami« – mimo różnic w postrzeganiu świata i ludzi³⁶. Przykładem takich właśnie obozów w Polsce są obozy organizowane przez fundację Czarodziejska Góra. Sam pomysł wykorzystania wspinaczki jako elementu wychowawczego, jest sposobem wykorzystania środowiska naturalnego w sposób możliwie najefektywniejszy. Uczestnictwo w obozach, pozwala na wypracowanie i wzmocnienie elementów współpracy grupowej. Wspinaczka w terenie staje się zdarzeniem, w którym wychowankowie doświadczają konsekwencji swoich czynów oraz odpowiedzialności za partnerów, co objawia się wzrostem samodyscypliny. Zgrupowania wspinaczkowe wspomagają rozwój pozytywnych więzi rówieśniczych, stwarzają płaszczyznę do budowania zaufania wobec innych ludzi, w tym członków zespołu. Pokonywanie trudności związanych z wysokością i wysiłkiem podczas wspinania buduje uczucie napięcia emocjonalnego, a wychowawca wykorzystuje je by wzmocnić u wychowanka poczucie własnej wartości i wiary we własne zdolności. Każda wspinaczka jest asekurowana przez innych członków grupy, co pozwala na tworzenie poczucia bezpieczeństwa i sprzyja pokonywaniu własnych lęków i uprzedzeń³⁷. Obozy wspinaczkowe są skierowane przede wszystkim do dzieci i młodzieży ze środowisk zagrożonych patologiami zachowań oraz do jednostek, z silną potrzebą stymulacji. Wspinaczka staje się więc społecznie akceptowaną alternatywą dla substancji psychoaktywnych, dostarczając porównywalnych doznań. Właśnie dzięki takim właściwościom, sport ekstremalny w formie wspinaczki jest doskonałą odkosmiczną od szarej miejskiej rzeczywistości, gdzie przy pomocy pedagogów staje się miejscem zdobywania i ćwiczenia umiejętności rozwiązywania konfliktów inter i intrapersonalnych³⁸. Wspinaczka dodatkowo pozwala na pozbycie się negatywnych emocji i wewnętrznych napięć, poznanie siebie poprzez wypróbowanie własnych zdolności oraz budowanie pewności siebie.

PODSUMOWANIE

Działania profilaktyczne muszą zostać dostosowane do współczesnych wychowanków i odchodzić od dostarczania wiedzy na temat szkodliwości zachowań, przyzwyczajień, substancji, a pełnić funkcje treningu umiejętności, pozwalającą na empiryczną naukę funkcjonowania w zgodzie z normami społecznymi. Pedagogika turystyki odwołuje się do czterech modeli realizacji programów profilaktycznych, zwiększając tym samym obszar oddziaływania. Treningi z wykorzystaniem aktywności fizycznej i oddziaływań środowiska przyrodniczego wpływają pozytywnie na rozwój osobowości, promują zdrowy tryb życia, wspierają pożądane postawy społeczne, proponują różne formy spędzania czasu wolnego.

34 S. Kania, „*Coś dla duszy coś dla ciała*”. *O alternatywnych sposobach resocjalizacji – ewangelizacja i turystyka z elementami survivalu*, [w:] F. Marek, S. Śliwa (red.), *O pracy i pomocy społecznej z pedagogicznego punktu widzenia*, Opole 2012, s. 67.

35 S. Kawula, *Survival jako metoda resocjalizacji nieletnich przestępców*, [w:] T. Sołtysiak, J. Sudar-Malukiewicz (red.), *Zjawiskowe formy patologii społecznych oraz profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*, Bydgoszcz 2003, s. 417.

36 E. Konczal, R. Kaźmierski, *Każdemu jego Everest. Obozy wspinaczkowe Fundacji Czarodziejska Góra*, http://www.czarodziejskagora.org.pl/pl/o_fundacji/publikacje, 13.12.2013, s. 8.

37 E. Konczal, R. Kaźmierski, dz. cyt., s. 8-14.

38 Tamże, s. 22-23.

Aktywizacja podróżnicza, scalając dorobek pedagogiki przeżyć, przygody i *outdoor education*, nie jest nastawiona na realizację założeń działań profilaktycznych jako przeciwdziałania czynnikom ryzyka, lecz oddziałując dodatkowo na czynniki chroniące, buduje odporność osobniczą na zagrożenia środowiskowe. Metoda ta wpływa dodatkowo na kompetencje społeczne, umiejętności społeczne oraz poczucie autonomii. Pedagogika turystyki nie jest działaniem ciągłym, porównywalnym do działań charakterystycznych dla szkolnych programów profilaktycznych, raczej jest interwencją profilaktyczną, wywołującą możliwie najtrwalsze zmiany w zachowaniu lub umożliwiającą osiągnięcie pobudzenia emocjonalnego i poprzez to – autorefleksję.

Pedagogika turystyki jest metodą niezwykle elastyczną i dającą się zaadaptować na potrzeby profilaktyki szkolnej. Łączy w sobie elementy różnych metod wychowawczych, wykorzystując oddziaływanie środowiska naturalnego, własności fizyczne ludzkiego organizmu i specyfikę sytuacji problemowych. Jest niezwykle atrakcyjną propozycją profilaktyczną, wobec czego właściwe staje się promowanie i akceptowanie jej w działalności wychowawczej.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Borucka A., Okulicz-Kozaryn K., *Program wzmacniania rodziny. Profilaktyka uniwersalna, selektywna czy wskazująca*, [w:] M. Deptuła (red.), *Profilaktyka w grupach ryzyka*, Cz. 2. Działania, Warszawa 2010.
 - [2] Gaś Z. B., *Profilaktyka w szkole*, Warszawa 2006.
 - [3] Hanulewicz M., *Profilaktyka czy wychowanie?*, [w:] M. Hanulewicz, D. Widelak (red.), *Profilaktyka społeczna w środowisku otwartym, Konteksty krajowe i zagraniczne* (red.), Opole 2007.
 - [4] Iłendo-Milewska A., *Dysfunkcyjność uczniów gimnazjalnych*, Warszawa 2009.
 - [5] Kania S., „Coś dla duszy coś dla ciała”. O alternatywnych sposobach resocjalizacji – ewangelizacja i turystyka z elementami survivalu, [w:] F. Marek, S. Śliwa (red.), *O pracy i pomocy społecznej z pedagogicznego punktu widzenia*, Opole 2012.
 - [6] Kawula S., *Survival jako metoda resocjalizacji nieletnich przestępców*, [w:] T. Sołtyśiak, J. Sudar-Malukiewicz (red.), *Zjawiskowe formy patologii społecznych oraz profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*, Bydgoszcz 2003.
 - [7] Kowal S., *Wartości wspólnoty*, [w:] M. Nowicka-Kozioł (red.), *Człowiek – Wartości – Pedagogika*, Kraków 2007.
 - [8] Kupisiewicz C., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009.
 - [9] Lesiuk W., Paroń A., *Regionalne zróżnicowanie etniczno-narodowościowe i tożsamościowe a globalizacja*, [w:] Z. M. Nowak (red.), *Wymiary globalizacji. Aspekty polityczno-kulturowe*, Opole 2002.
 - [10] Matuszyk A., *Pedagogika turystyki*, [w:] R. Winiarski (red.), *Turystyka w naukach humanistycznych*, Warszawa 2008.
 - [11] Michel M., *Profilaktyka w środowisku lokalnym*, [w:] B. Urban (red.), *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja młodzieży*, Mysłówice 2004.
 - [12] Michl W., *Pedagogika przeżyć*, Kraków 2011.
 - [13] Nicieja S., *Spoleczne i kulturowe koszty globalizacji na przykładzie Wielkiej Brytanii pod rządami Margaret Thatcher*, [w:] Z. M. Nowak (red.), *Wymiary globalizacji. Aspekty polityczno-kulturowe*, Opole 2002.
 - [14] Piotrowski P., Zajączkowski K., *Profilaktyka w gimnazjum. Projektowanie, realizacja i ewaluacja programów*, Kraków 2003.
 - [15] Pytko L., *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2005.
 - [16] Siemonow J., *Niedostosowanie społeczne nieletnich: działania zamian efektywność*, Warszawa 2011.
 - [17] Szczepny W., *Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej i profilaktyki*, Warszawa 2003.
 - [18] Szymańska J., *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, Warszawa 2012.
 - [19] Śliwa S., *Rola diagnozy pozytywnej w profilaktyce selektywnej i wskazującej wobec uczniów zagrożonych wykluczeniem społecznym*, [w:] Szczówka A., Ogonowski B. (red.), *Profilaktyka zachowań dewiantycznych dzieci i młodzieży*, Wrocław 2013.
 - [20] Wasyliszyn T., *Aktywność turystyczna formą działań w profilaktyce uzależnień*, [w:] D. Widelak, M. Hanulewicz (red.), *Profilaktyka równieśnicza w środowisku otwartym, Konteksty krajowe i zagraniczne*, Opole 2007.
 - [21] Zeigarnik A., *Podstawy psychologii klinicznej*, Warszawa 1983.
- NETOGRAFIA**
- [22] Cavert C., *Adventure Education: A Historical and Theoretical Perspective of Challenge Course Education*, http://www.fundoing.com/uploads/1/2/4/4/12445824/adventureedhistoricalperspective_cavert.pdf, 13.12.2013.
 - [23] Konczal E., Kaźmierski R., *Każdemu jego Everest. Obozy wspinaczkowe Fundacji Czarodziejska Góra*, http://www.czarodziejskagora.org.pl/pl_o_fundacji/publikacje, 13.12.2013.
 - [24] Leśny A., *Parki linowe w edukacji*, <http://www.naukaprzygoda.edu.pl/czytelnia/parki-linowe-w-edukacji/>, 13.12.2013.